

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

Martini Lvtheri Piae Ac Doctae Operationes In Dvas Psalmorvm Decades

Luther, Martin

Basileae

VD16 L 5540

Psalmvs Decimvsoctavvs, hebræis decimusnonus, Titulus, ad uictoria[m].

urn:nbn:de:hbz:466:1-37005

COELI enarrant gloriam dei, Et opera manuum eius annunciant firmamentum.

Hunc psalmum esse de ministerio Evangelico intelligendū, docet & cogit Paulus Ro. x. dicēs: Nunquid nō audierunt? Et quidem in omnē terram exiit sonus eorū, & in fines orbis terræ uerba eorū. Vnde cœlos, firmamentū, firmamentū, forlem, dies, noctes & similia, allegorice oportet accipere, quibus succundis inuolucris, nos spiritus trahit, ab hoc uisibili mundo, ad spectaculum, cuiusdam noui mundi, in quo, alij cœli, noctes, dies sint, quorū in hoc mundo figurā & umbram uidemus. Cogit ergo nos hic ipsa euidens circūstantia & consequentia dīctorum, tum autoritas noui testamenti, allegoriam apprehendere, quæ alioquin tractatori scripturā fugienda est, quantum fieri potest, ne simplicitate sensus amissa, uagetur in mortuis suis somnijs. Sic enim sæpe dicimus, nō licere in scripturis allegorijs ludere (saltem in contentione) nisi alijs scripturæ locis, euincatur allegoria.

Diximus autē in superioribus quoq; spiritū solere aliquādo uerbis allegoricis uti, dum res quasdam allegoricas (ut sic dixerim) tractat. Sic psal. ij. Reges eos in uirga ferrea &c. Cum Euangelium sit dulce & molle, apparet tamē carni ferreū, rem gloriosam tenuibus & humilibus uerbis eloquens. Contra hic, uelut in sublimi genere dicendi res quæ in oculis hominum uiles sunt, magnificis & potentibus uerbis eloquitur, figurata incedens oratione, pene per totum cœlos appellans eos, qui peripsa & feces mundi erant, ac uere quædam allegoria uiua, quæ aliud gerebat, & aliud erat.

Apostolicum munus, officium uerbi. Cœli igitur sunt, Apostoli & quotquot funguntur Apostolico ministerio, id est, officio uerbi. Atq; hic egregia eloquētia uidebimus nobis dīsseri, quid sit Euangelium, quid sit esse Apostolum seu Episcopum in ecclesia, tum quæ sit eius qualis esse firmamentum, obsecro, quid hic non uirtutis in Ecclesiastico ministerio exigitur: Cœli sunt thronus, & habitaculum dei, sicut Isai. lxvi. dicit, Cœlum mihi sedes est. Inhabitātem ergo deum habeat, pontifex Ecclesie dei, ut sit sine crimine, & omnibus dotibus ornatis, quibus eum Paulus Tit. ij. & Timot. iij. describit, cœlesti scilicet uita, & deo digna conuersatione degens in terris, qua puritate mereatur erudiri desursum & docibilis dei esse, ut terrenis hominibus, non sua, sed diuina tradat. Deinde firmamentum sit medium aquarum, sic enim cœlos appellare placuit Gen. ij. propter futura mysteria, quia Episcopus & uerbi minister firmus esse debet in fide, cum in medias persecutionum aquas propter uerbum dei ponatur, ne uel superioribus uel inferioribus cedat, nec prosperis, nec aduersis commotus, atq; hæc quidem personam absolunt, quibus erit sanctus deo, firmus hominibus: Si enim mercennarius fuerit, fugiet, & non firmamentum, sed nubes sine aqua, aut uapor modicum parens erit.

Officium ue-

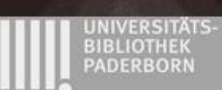
Officium uero est enarrare gloriam dei, & annūciare opera manuum eius. *Officium Episcopi.*
 Sed quod puris, citra figuram, uerbis describitur, quo & cogimur cœlos intelli-
 gere quosdam homines, cum enarrare & annūciare cœli uisibiles non pos-
 sunt, neq; enim os, linguam aut uocem habēt, nisi allegorizare uellemus, qua-
 re uides Apostolis apostolicisq; uiris, non scripturas, sed uoces uiuas in Ecce-
 lesiasticas mandari. Atq; hac ratione Episcopos & omnes missas absolue-
 re sic uocantur, etiam si una die omnes preclias & omnes missas absolue-
 rint. Non enim officium eorum est legere horas canonicas, missas frequen-
 te, in templis boare, organis musicis strepere, & surdis ac mutis uocibus om-
 nia implere, deniq; neq; miracula facere, aut optimis operibus, studijs, exerci-
 tjs uitam exornare, exemploq; bono alijs lucere satis fuerit: Sed enarrare &
 annūciare & alijs in uerbo seruire, quod qui faciūt ubi sunt: nec satis est enar-
 rare aut annūciare quoduis, ne scilicet gloriam hominum, aut opera manu-
 um hominum annūcient, sed gloriam dei & opera manuum eius, hoc est,
 non nisi Euangelium. Quid enim est Euangelium, nisi annūciatio gloriæ dei
 & operum eius: id est Iesus Christus filius dei, Quod uidebimus, si quid glo-
 ria dei & opera manuum eius sint uiderimus. *Euangelium quid sit.*

Paulus, i. Corint. j. dicit: Nos predicamus Christum, Iudæis scandalū, genti-
 bus stultitiā, Ipsi uero uocatis sanctis, dei uirtutē & sapientiam. Solus em̄
 dei est iustitia, ueritas, sapientia, uirtus, sanctitas, salus, & omne bonum. No-
 stra autem est iniuitas, insipientia, mendacium, infirmitas & omne malum, *Gloria dei & nostra.*
 ut hæc omnia abunde in scripturis probant, & nos in superioribus sapius do-
 cuimus. Omnis enim homo mendax, & perditio tua Israel. Hinc omnes ua-
 cui sunt gloria dei, & non potest gloriari in cōspectu eius omnis caro, ut Pau-
 lus Rom. iij. dicit: At Christus factus est nobis a deo iustitia, sapientia, sancti-
 ficatio & redemptio, & per eum gloria dei habitat in terra nōstra, & iustitia de
 cœlo prospicit, ut qui gloriatur in domino glorietur. Benedixit enim nos de-
 us & pater misericordiarum omni benedictione cœlesti in spiritalibus, uerū
 non nisi in Christo. j. Cor. j.

Quare gloria dei enarrari non potest, nisi simul ignominia hominum enar-
 rentur. Nec deus uerax & iustus & misericors predicatur, nisi nos mendaces &
 peccatores & miseri predicemur. Quæ si crediderimus utraq; salui erimus, &
 misericordia dei in nobis regnabit in gloriam eius. Sic psal. lx. Tibi soli pec-
 caui, ut iustificeris in sermonibus tuis. Ita nihil in nobis est unde gloriemur,
 sed omnia abundant unde confundamur, Est autem in deo unde gloriemur,
 & nihil unde confundamur. Ex quibus colligitur gloriam dei esse duplicem, *Gloria dei duplex.*
 eam qua nos in ipso gloriamur, pura conscientia per misericordiam eius gra-
 titiam donata, & eam qua ipse in nobis & a nobis glorificat. Et enarrari glo-
 riam dei aliud non esse, nisi predicari id in quo deus glorificatur & nos glo-
 riamur, hoc est, uniuersa inestimabilis misericordix suæ mirabilia & diuitias
 gloriæ misericordiarum suarum super nos effusas, quod est uere Ihesum Christū
 & Euangelium pure doceri.

Vide ergo q̄ spiritus breuissimo uerbo tantas res elocutus sit, nec solum Christum pre-
 breuissimo, sed apertissimo quoq; Nam non solum res, sed & usum rerum expr̄-
 mit, Multi enim Christum predicant, sed ita, ut usum & beneficiū eius nunq;
 intelligant aut dicant, ut facit uulgus illud concionatorum, qui nō nisi histo-
 rias Christi predicant, dum optime predicant, At non est Christiana predica-
 tio, si histo-

TIO
s,
2.
cius annuci
docet & cogit
in e terram exi
firmamentū for
uendū in uo
cuiusdam no
figurā & um
onsequentia
ere, quæ alio
simplicitate
mus, nō lice
Scripturæ for
bis allego
al. ij. Reges
et tamē car
Contra hic,
sunt, ma
e, pene per
e uere quæ
ministerio,
isseri, quid
tum qua
lebent &
rio exi
elum mī
t sic sine
mot. iij.
n terris,
nis ho
n aqua
ia, quia
persecu
ferioris
sonam
nnari/
modi
m ue-

tio, si historice Christum prædices, nõ hoc gloriam dei prædicare est, Sed si docueris historiam Christi eo pertinere, ut nobis profit credentibus ad iustitiam & salutem, ut non sibi, sed nobis omnia fecerit, uoluntate dei patris, & omnia quæ in Christo sunt, nostra esse sciamus. Hæc fides & sciẽtia domini facit nos amare, gloriari & glorificare. Hanc gloriam Moses & prophete & si cognouerunt, non tamen enarrauerunt, sed enarrandam aliquando prædixerunt, cum doctrina legis potius gloriam hominum & ignominiam dei operaretur, dum per opera legis aut superbi præsumerent, aut desperati deum odirent homines, cœlorum est hæc enarratio. Vnde & hic psal. unus est locus, in quibus Roma. j. Apostolus dicit, Euangelium esse promissum in scripturis sanctis per prophetas.

Cum ergo omnia Christi nostra sint, Euangelio docente, & iustitiam non operibus legis, sed gratiæ dei tribuit, se qui putatur, quod & ad Apostoli prædicationẽ sequi putabatur, scilicet, nos iam nõ debere operari bonum, immo facere mala, ut ueniant bona, Peccare ut glorificetur deus, manere in peccato, ut gratia abundet, & ihs similia; Sic enim sapit prudentia carnis, quæ gloriam dei non capit, suffocata in gloria sua, quæ Apostolus pulchre confutat Ro. vi. & viij. De qua nunc non est tempus dicendi.

*Opera manuum
dei quæ.*

Opera manuum eius, Hic מַעֲשֵׂי מַעֲשֵׂי, id est, facturæ, fabricæ dicuntur, nõ actiones aut operationes, quas uocant, transeuntes. In quo iterum uirtus gratiæ dei commendatur, & nostra confusio reuelatur: Sunt enim opera manuum dei, ipsæ nouæ creaturæ, ipsi fideles, de quibus Iacobus. j. Voluntarie enim genuit nos uerbo ueritatis, ut essemus in initium aliquid creaturæ eius. Et Paulus ad Galathas: In Christo enim lesit, neque circũciso, neque præputium aliquid ualeat, sed noua creatura. Non enim uerbum Euangelij, actus agentes mutat, nec respicit ad munera, sed ad offerentem: Quia non opera gratum faciunt apud deum, sed gratus facit opera, nec stat gloria dei nisi in operantibus, neque in operibus. Moses quidem per legem opera mutat, nõ operantes, ideo hypocritas facit, & in speciem iustificat. Euangelium autem uiuificat & ueritatem facit in hominibus. Quod autem de operibus recreationis loquatur, non de creationis ex eo capi potest, quod de Euangelio propheta, in quo docetur, quid ex nobis fieri oporteat. Quod reuera nihil differat creatio & recreatio, cum utraq; ex nihilo operetur: Et omnis creatura sit opus manuum dei, præter impios, omnia enim alia, non sibi seruiunt, non agunt, sed aguntur & soli deo sunt ad gloriam, ad quorum imaginem & nos fieri oportet, Quid ergo est annũciari opera manuum dei, nisi docere, ueterem hominem crucifigi & nouum in dui, mori Christo, & resurgere cum Christo, & sic impleri in nobis gloriam dei.

*Creatio & re
creatio non
differunt.*

Vbi iterum uides, quod breui & apto uerbo, eloquatur spiritus, non solum mysteria Crucis Christi, sed & usum & beneficiũ eius, ut & hic discas, meros esse fabulatores, qui Christi passionẽ prædicant historico more, nullum eius usum & fructum docentes, qui est, ut opera manuum dei efficiamur. Vbi ergo manebit lib. arbi. ubi facere quod in se est: cum hic fieri nos doceamur, nõ facere, & nõ nos operemur, sed deus nõs operetur, facturæ nõ factores simus. Funditus scilicet ruit omnis Theologia superborum. Atque hæc est causa, quare Coelos & firmamenta esse oporteat eos, qui hæc enarrant, cum sint aduersaria toti mundo, maxime sapientibus, sanctis & potentibus, quorum furis & turbibus ne cedant necessum est.

Dies diet

Dies diei eructat uerbum,
Et nox nocti indicat scientiam.

Alia uarietate hic uersus tractatus est, qua dimissa, nostro spiritu abunde
Videtur enim declarare, quod dixit uersu primo, ne carnalis quispiam glo-
riam dei & opera manu eius sic enarrari intelligat aut expectet, ut simul rem
ipsam uideamus, seu uisibilia sint, quae narrantur, quo modo, gloriae & opera
hominum se habent & narrantur, sic enim fides euacuaretur, Ideo talem glo-
riam, & talia uult opera dei intelligi, quae non nisi uerbo & fide capiantur, ^{Fide opus} Non enim
uidetur solus dei gloria esse, necdum quid simus in opere dei apparuit, sed fide
interim credimus, alioquin quid erat ut diceret, enarrant, annunciant: Quod
enim narratur, non exhibetur uisui, sed auditui, non ostenditur in re, sed in uer-
bo, ideo dicit, Coelos enarrando non proferre rem, sed uerbum, non indicat id
quod cognoscitur, sed scientiam seu cognitionem, ut oculos effodiat, sensum
capit, multos faciat, & solo auditu fidei saluos faciat. Apud philosophos
enim enarratores uident sibi res ipsas indicare, non uerbum cum scientia non in-
dicatur, sed indicat rem, ideo stulti fiunt in his eloquijs dei.

Componit autem iucunda antithesi, dies & noctes, dies ipsi caeli, Apostoli, ^{Dies diei.}
firmamentum, quibus dominus dicit Math. v. Vos estis lux mundi. Et Pau-
lus ad Corin. Nunc autem lux in domino estis. Et Thess. Inter quos lucetis si-
cut luminaria mundi, uerba uita retinentes. Hic dies nouo sole Christo fa-
ctus eructat alteri diei, id est, mundo, seu hominibus mundi, luce sapientiae suae
fulgentibus, uerbum, id est, non exhibet quod uideat, sed quod credat & desinat esse
dies, & sapiens in oculis suis, ac si dicat: Sapientia spiritus praedicat sapientiae
carnis, & ita praedicat, ut captiuet uerbo, & stultam faciat. Nam sapientia spiritus,
dies est coram deo, sapientia carnis, dies est coram mundo, id est, utraq; in loco
suo, celebris clara & gloriosa est, Sic, j. Cor. j. Nonne deus stultam fecit sapien-
tiam mundi: Scriptum est enim, perdam sapientiam sapientum, & prudentiam
prudentium reprobo. Hic sensus ex eo mihi placet, quia scriptum est Eu-
gelium praedicandum esse, ijs qui ignorant, Ro. xv. Quoniam quibus non est
nunciatum de eo uidebunt, Cum ergo dies eructet uerbum diei, non utiq; ei cui eru-
ctatum est, nec sibi ipsi eructanti, sed alteri & contrariae, cui non fuit eructatum.

Esse autem dies & noctes hic allegoricas, cogit id quod dicit, Eructat uer-
bum, indicat scientiam, Neq; enim dies isti naturales eructant uerbum, aut in-
dicant scientiam, aut audiunt & cognoscunt, cum uerbum, auditio, scientia, eru-
ctio, sed & eructare & indicare sit hominum uiuentium in terra, Sed & sequens
uersus de sermonibus & loquelis, confirmat idem. Ita nox, id est, Apostoli fi-
deles, nocti infideli indicat scientiam, Est enim eiusdem repetitio siue gemi-
natio, sicut enim fideles sunt lux coram deo & in deo, ita sunt nox coram &
in mundo, scilicet obscuri & contempti, immo & in oculis suis nihil & tene-
brae sunt, quia sibi ipsis non placent, Contra impij & infideles, ut sunt lux in
mundo & oculis suis sibi placentes & apparentes, ita in spiritu & in oculis dei
sunt nox & tenebrae, Sic Apostolus enim dicit: Eratis aliquando tenebrae. Qua-
tuor itaq; limites hic digere propheta, uocans homines quales sunt secundum
diuersos conspectus & partes suas. Impij sunt dies in oculis suis secundum ex-
teriorem hominem, nox in oculis dei secundum interiorem hominem. Pij sunt

L1 iij dies in

diebus in oculis dei secundum interiorem hominem: Nox in oculis hominum
suis secundum exteriorem hominem.

Obserua obseruantiam prophetarum, quomodo uerbum tribuit diei, & nocti
scientiam. Quod nocti, id est, mundo secundum interiorem hominem scientia in-
dicatur, sed diei, id est, eidem secundum exteriorem hominem uerbum eru-
ctatur: Verbum enim ad auditum foris, sed scientia ad notitiam intus pertinet.
Quamquam qui uelit possit per scientiam æque uerbum uocale intelligere. Est igitur
tutus sensus: Prudentes spiritu indicant æque uerbum uocale indicant. Sic Lucæ, i.
Iohan. scribitur, præire ante faciem domini, ad dandam, non salutem ipsam, sed
scientiam salutis, quia salus nostra abscondita est cum Christo in deo, sed scien-
tia eius manifestata est per uerbum fidei.

Non sunt loquelæ neque sermones, quorum non audiantur uoces
eorum.

Quorum eorum: cælorum, dierum & noctium, qui enarrant gloriam dei,
& opera manuum eius, sed ubi istos cælos audimus: aut in qua gente: aut
quibus linguis loquentur? Respondet, Omnium gentium linguis loquentur,
& in omni terra, ut sequens uersus dicit. Id impletum est, ubi Apostoli loque-
bantur uarijs linguis magna dei, & adhuc impletur in orbe terrarum, quia
Euangelium per Apostolos uarijs linguis euulgatum, adhuc sonat in eisdem
linguis, usque in finem mundi, licet non omnes uarijs linguis loquantur, nec
est necesse.

Quomodo differant loquelæ & sermones, nondum satis mihi liquet, nisi
est multis, loquelas pertinere ad linguas, sermones ad differentias seu propri-
etates eiusdem linguæ, sicut in hebræa lingua, Galilei a Iudæis discernebatur,
ut in Euangelij legimus dicentibus ad Petrum, Galilæus es, nam & loquelæ
tua te manifestum facit. Ego contentus sum hoc uersu doceri Apostolos fu-
isse omnium linguis locutos.

Apostoli quomodo
linguis locuti

Obstruit autem uersus hic, os eorum, qui dicunt Apostolos una lingua lo-
cutos hebræa, ceterum auditas ab alijs suas proprias, hic enim dicit: Non esse
loquelas, quarum non sunt audite uoces eorum. Si enim uoces Apostolorum
erant & hæc omnium linguarum hominibus sunt audite, certe uarijs linguis so-
nauerunt, aut si non sonauerunt, uoces non eorum fuerunt, sed uel audientium
uel aeris intermedij. Quo miraculo autem uarias uoces ediderint, ut auditis non
confunderentur (neque enim eadem auris simul potest uarijs uocibus seruire)
quis nouit? Is qui dedit uarijs linguis loqui, potuit etiam facere, ut singulæ ad
sua linguæ homines sine strepitu & mixtu aliarum peruenirent, sicut Christus
de cælo loquebatur Saulo, & tamen a solo Paulo audiebatur, id quod Lucas
indicat fere, ubi dicit turbam mente confusam, & unumquemque audiuille eos
sua lingua loquentem, quasi dicat, unumquemque sua solum tangebatur lingua, &
tamen singuli eosdem audiebant, & uarijs illi loquebatur, non enim dicit au-
dierunt linguam suam, sed unusquisque audiebat eos lingua sua loquentes, id
est, quod loquerentur, non tamen audirentur lingua sua. Alioqui quid erat necesse
Apostolos græcam scire, in qua scripserunt? Sufficisset hebræa, nec tunc uarijs
linguis locuti, sed uarijs auribus auditi debent dici, nec miraculum in linguis
prædicantium, sed in auribus audientium ponitur.

Iterum uide

Non uide ut cōmendet fidem, non em̄ uident quæ narrant, sed audiunt cōmendatur
 uocem, audius solus requirit in Ecclesia dei. Hierony. sic uertit: Non sunt fides.
 uoces, non sunt uerba quibus non audiatur uox eorum, ubi uerba, רבויים
 delatum dicuntur, quod aliquoties res seu historias significat, seu famam, quo
 modo hic nō credo accipi. Nec solum fides, sed efficacia & fructus uerbi simul
 commendat, q̄ non in uentū dicuntur, Sed audiuntur uoces eorum, id
 est admittunt & suscipiuntur quod fit per fidem. Omitto hic questionem quā
 aliqui mouent: Sit ne hic uersus impletus, cum nondum omnes gentes Euan-
 gelium audierint, facile hic quiuis respondere poterit.

In omnem terram exiuit sonus eorum,

Et in fines orbis terræ uerba eorum.

Locum (ut dixi) hic designat ubi sonent isti cœli, ne quis quærat aut sese
 exulet, q̄ non possit transfretare, aut in cœlum ascendere ad audiendum, pro-
 pe est uerbum in ore tuo, & in corde tuo ait Moses Deutro. xxx. Ad hoc enim
 uarijs linguis donati fuerunt, ut in omnem terram sonus eorum exiret. Et ui-
 de q̄ uigilanter apert spiritus uerba sua, ne Apostoli putarent esse uerbi auto-
 res, facit eos ministros & instrumēta, sicut dicit Christus. Non enim uos estis
 qui loquimini, sed spiritus patris uestri qui loquitur in uobis. Et iterū. Ille me
 claudicabit & testimonium perhibebit de me, & uos testimonium perhibebi-
 tis. Ideo dixit, uoces eorum audiunt, sed alius est qui loquitur. Exit sonus eo-
 rum, sed alius est qui efflat & emittit, usus uoce & uerbis eorum, pro instru-
 mentis suis.

Augustinus hunc locum torquet in donatistas, qui Ecclesiam in Africa an-
 gulum artabat, sed multo magis torqueri debet in nostros nouos donatistas, qui
 negant in India & Perside & Asia esse fideles. Vbi enim sonus & uerba spiritus
 sunt, ubi Ecclesia sine dubio uera est Christi, Nō enim loquitur spūs Christi, nisi
 in Ecclesia sua, quare cū hic sit apertus textus sonū Apostolorū exiuisse in om-
 nem terrā, necdū legatur reuocatus, timendū est nobis, ne cum impijs donati-
 stis siue illis siue istis, nos solos iam temus pro fidelibus, qui forte nihil minus
 sumus q̄ fideles, cum uerbū & sonū Apostolorū nusquam audiamus.

Et q̄ hebreus habeat. In omnē terrā exiuit regula eorū, tamen Apostolus
 Ro. x. sonū dicit, & in idē recidit. Sonus enim euangelicus, regula illa est iuxta
 quā edificat Ecclesia, nō enim edificatur armis corporalibus fabricorū, sed uer-
 bo uite. Simul tamen eo uerbo certa mēsurā significatur, qua cuiusq̄ Apосто-
 li ministerium dispartitum est in orbem terrarū: Non enim omnes eodē loco
 predicauerunt, sed diuisi sunt in totū mundum, nō ut diuitias eius sibi aggre-
 gent, sed unusquisq̄ portionem suam ad Christum reducat.

In sole posuit tabernaculum suum.

Hæc in hebreo pars est posterior præcedentis uersus, hoc modo habens. So-
 li posuit tabernaculum in eis, solem alijs proprie accipiunt, pro isto sole uisibi-
 li, in quo Ecclesia seu humanitas Christi, tabernaculum dei, manifestatum sit,
 Sed melius arbitror prophetam perstare in allegoria cœpta, & solem esse eū,
 qui in istis cœlis poni & habitare possit, quod & sequens uersus indicat: Et
 ipse tanq̄ sponsus procedens. Et satis uolēter interpretes hebraicum, סבא, Bam,
 q̄ sonat in eis (id est, cœlis prædictis) mutarūt in, suum, immo fere omiserūt,
 Quāq̄ reuera allegoria ista sumpta sit ex cœlis & sole uisibilibus istis in qui-
 bus sol

bus sol

bus sol habitat & currit ab oriente in occidentem iucundissimo cursu. Igitur in
sus est, Christum qui est sol iustitiæ (ut Malach. iij. dicitur oritur uobis timen-
tibus nomen meum, sol iustitiæ, & salus sub pennis eius) posuit in Apostolis.

Chaos & nō
Cælum.

Videmus enim & in his cœlis solem esse gloriam ac uniuersam eorum sub-
stantiam, cummerso sole ac tenebris presentibus, chaos quoddam potius tri-
ste appareat q̄ cœlum. Ita Apostoli aut eorum successores, si sine inhabitante
Christo forent, uere chaos & non cœli essent. Vnde hic uersus caulam reddit
prædictorū, Q̄ omnia quæ de cœlis gloriosa dicta sunt, & quæcumq̄ possunt,
non sua uirtute, sed inhabitantis Christi possunt. Tabernaculum uero istud,
fides Christi est, per quā in nobis habitat, sicut Ephesios. iij. Christum habita-
re per fidem in cordibus uestris. De quo Isaias. iij. Super omnē gloriam prote-
ctio & tabernaculum erit in umbraculo diei ab æstu in securitate & abscon-
sione a turbine & pluuia, id est, fides, p̄tegit utrinq̄ a p̄speris & aduersis.

Et ipse tanq̄ sponsus procedens de thalamo suo, exultauit ut gigas
ad currendam uiam.

A summo cœlo egressio eius, & occurfus eius usq̄ ad summū eius.

Nec est, qui se abscondat a calore eius.

Id est Euangelium parauit, siue id, de quo in Euangelio enarrant Apo-
sti, Describit em̄ his duobus uersibus solem, cui in Apostolis, tabernaculū po-
situm dixerat, de quo totum sonat Euangelium, & ipse est gloria dei, in quo
& omnia reposuit. Omnium fere sententia est, hos duos uersus, de incarnati-
one, conuersatione, assumptione Christi loqui, quam priore loco sequamur.
Thalamus Christi, quod hebraice, occultum, uel latīq̄ significat, omnes intel-
ligunt uirginem Mariam, e cuius utero prodijt sicut sol ex aurora, immo ex
noctis occulto, Pulchra certe sententia, qua ineffabilis illa natiuitas signatur,
in qua sola uirtus altissimi obumbravit uirginem, & in abscondito operata est
hunc fœtum salutis, quod natura nesciuit, nec attingere potuit, sicut enim sol
oriens prodit omnibus uisibilis, & tamen nemo noscere possit unde ueniat.
Ita Christus natus ad omnium conspectum uenit, & tamē natiuitatem suam
(ut Isaias prædixit) habuit inenarrabilem, cū nasci ex uirgine sine uiro, uisum
& captum superet naturæ.

Sponsus Ec-
clesiæ.

Sponsum autē uocat, q̄ indutus humanitate, sit em̄ Ecclesiæ copulatus, in unā
carnē, quod sacramentū magnū & iucundum est, in quo conuenerunt in unū
diues & pauper, iustus & peccator, beatus & damnatus, filius gratiæ & filius
miseriæ. Neq̄ enim p̄t ullo alio uerbo, magnificētius illa misericordia cōmen-
dari, q̄ q̄ sponsus Ecclesiæ uocat, in quo, oīa sua nobis, donata, omnia nostra
ablata, p̄phetant. Sed quo modo procedit sp̄sus de thalamo suo? Et cur hūc
solem Christū ea cōparatione prædicat? forte, q̄ sp̄sus ornatus, & coronatus
p̄cedit, gestiens amore sp̄sæ suæ. Ita Christus amore Ecclesiæ, p̄cessit de uen-
tre uirginis, ornatus & coronatus in spiritu, cum secundū carnem, uenerit in
summa paupertate & cōtemptu, plenus enim ornāmētis & coronis gratiæ dei
uenit, gestiens in amorem Ecclesiæ suæ. Ideo exultauit ut fortis ad currendam
uiam, hoc est, magna charitatis & spiritus fortitudine, creuit, operatus est, pu-
gnauit in agone, cum diabolo & peccatis nostris, passus & mortuus est.

A summo

IN PSALMVM XVIII

At primo caelo egressio eius, dictum uolūt, de natiuitate eternitatis, quia
 p̄ exiit, & uenit in mundum, ut Iohan. xvj. dicit. Et occurſus eius, uſq̄
 ad tantum eius. De aſcenſione eius exponunt, deinde, Calorem eius, ſpiri-
 tum ſanctum intelligunt, qui repleuit orbem terrarum, clarificans Chriſtū eſſe
 omnium & omnia ſubiecta ſub pedibus eius.
 Vera in q̄ horum ſententia, ſed non ſuo loco dicta. Deſideratur enim in ea,
 & conſequētia. Et nihil de Chriſti incarnatione cōuerſatione, aſſumptio/
 ſed de glorificatione & p̄dicacione eius, mihi loqui uidei: Caelos em̄ de/
 ſubiecit, & uniuerſum illud myſteriū p̄cecoſtes & miniſteriū Euāgelicū. Qua/
 re loquor, nō eū retrogredi, ad ea quae ante p̄cecoſten geſta ſunt, ſed potius
 ea p̄ſequi, quae ſecuta ſunt, ad caelorum narrationes & linguarū donū, ſcilicet,
 regnū dei in toto orbe dilatātū. Id q̄ & ordo & uerba, mihi preſtare uident̄
 ſic enim caelos, firmamentum, dies, noctes, ſolem, tabernaculum ſolis, allego/
 rice accepimus, de myſtico & p̄dicato Chriſto per Apoſtoloſ. Ita eadem cō/
 tinente ſeu continua allegoria, proceſſus ſponſi de Thalamo, egreſſus & oc/
 curſus, & exultatio ad currendā uitam, non niſi, regnanti & per Euangelium
 p̄dicato, & credito Chriſto conuenire debent. Sic enim ego meditator, ſal/
 ua cuiuſq̄ meliore ſentētia, cū de nouo quodā mūdo pſalmus agat, ut dixim̄.
 Igitur exante in omnem terram ſono caelorum, Ipſe qui in eiſdem caelis

*Deſponſatio
 Chriſti cum
 Eccleſia.*

tabernaculum ſuum poſuit, hoc ipſo eorum miniſterio procedit & reuelatur
 in cordibus terrenis per fidem, qua deſponſat ſibi Eccleſiam totius orbis terra/
 rum, ſicut in Oſex. ij. dicit. Et ſponſabo te mihi in ſempiternum, & ſponſabo te
 mihi in iuſtitia & iudicio, & in miſericordia & miſerationibus: Et ſponſabo te
 mihi in fide, neq̄ enim Chriſtus ſola incarnatione ſua ſponſus proprie & ple/
 ne factus eſt, ſed aſſentiente eius pacto per fidem Eccleſia ſua. Qui enim ſpō/
 ſam habet, ſponſus eſt (ait Iohan. ij.) Conſenſus enim facit matrimonium,
 ante quem ueniens prociſ q̄ ſponſus dicitur. Quare proceſſus eius tanq̄ ſpon/
 ſi, eſt reuelatio eius in fidem Eccleſiae, hoc eſt, dum creditus eſt apparuit eſſe
 ſponſus.

*Thalamo
 Chriſtus egre
 ditur.*

De thalamo autem, ſiue de abſcondito, quid ſit, non capio, niſi uelit intelli/
 gi, Chriſtum in cordibus fidelium per fidem ſic oriri, ut neſcias unde ueniat,
 ſicut Iohan. iij. dicit. Spiritus ſpirat ubi uult & uocem eius audis, & neſcis un/
 de ueniat, aut quo uadat, quo ſignificaretur gratuita miſerentia dei dignatio,
 non enim nobis cogitantibus, ſapientibus, uolentibus, oritur in nobis fides
 Chriſti, ſed in comprehenſibili & occulto opere ſpiritus, praeuenitur quiſquis
 fide donatur in Chriſto, ad ſolum uerbi auditum, citra omnem noſtram aliam
 operam, quod ſi hic recte ſapio, eiufdem tropi erit haec locutio, quo dicit: Qui
 producit uentos de theſauris ſuis. Et pſal. xvj. De abſconditis tuis adimplebis
 uentrem eorum. Si enim res quae ad uictum pertinent carnis, prodeunt de oc/
 cultis dei, ut nullius industria praeueniri, capi aut parari poſſint, quantomagis
 res illae diuinae & aeternae, quae in fide, & per fidem donantur, miniſterio & au/
 ditu uerbi, abſq̄ noſtro ſtudio parantur. Neceſſario ergo addit, Chriſtum pro/
 cedere & oriri, in cordibus noſtris, ſicut ſponſum de occultis, ut gloria dei &
 opera manuum eius, non noſtri lib. arbi. ſuperbia enarrentur.

Pulchrum tamen eſt, occultum hoc dei, Thalamum ſponſi uocari, Cum
 ipſa Eccleſia, in ſcripturis paſſim uocet̄ *אמתי* Almuth, id eſt, abſcōdita, quae
 eſt thalamus Chriſti, e quo Chriſtus (id eſt, quicquid eſt Chriſti, ſiue fides, ſi-
 ue uerbum,

ue uerbū, siue uirtus) processit & in mundo apparuit. Dum enim hæc in Ecclesia manifestantur, simul Christus manifestatur, ut cuius, tanq̄ sponsi, omnia sunt, quæ Ecclesia habet. Sic Ephe. iij. dicit Paulus, ut innotescat principatibus & potestatibus in cœlestibus per Ecclesiã multiformis sapientia dei, secundũ præfinitionem seculorum, quam fecit in Christo IHESU domino nostro. Ita procedente Ecclesia & fide Christi, certe Christus procedit in Ecclesia, & per Ecclesiam & ex ecclesia, in conspectum mûdi, quo modo & i. Timot. iij. dicit, manifeste magnum pietatis sacramentũ est, quod manifestatum est in carne, & iustificatũ est in spiritu, apparuit angelis, prædicatũ est gentibus, creditũ est mûdo, assumptum est in gloria. Et nescio quæ energia in uerbis huius uetus sit, maior, q̄ ego consequi possim, q̄ Christum inducit procedentẽ ut spõiam de thalamo suo. Videtur enim, Ecclesiam & Christũ, breui uerbo, facere unũ carnem, & unũ spiritũ & omnia cõmunia, ad quod & cantica Salomonis alludunt dum ecclesiæ ortũ & processum describunt, d. Quæ est ista, quæ pro gredis, quasi aurora confurgens, pulchra ut luna, electa ut sol. Deniq̄ familiare fuit Dauid, Christi & Ecclesiæ ortum, auroræ seu solis ortui comparare, ut psal. cix. Ex utero auroræ tibi ros infantie tuæ, Vbi nos habem⁹, Ex utero ante luciferũ genui te. Quid enim uterus auroræ, nisi thalamus Ecclesiæ, ex quo processit Christus, dum prædicato per Apostolos Euangelio, aucti sunt Christiani, in quibus Christus & ipsi in Christo? Sic de eodem, ij. Regũ. xxiiij. ultima uerba Dauid habent, Sicut lux auroræ oriente sole, mane absq̄ nubibus rutilat & sicut pluuijs germinat herba de terra, Sed & Iob. iij. Imprecatur diei suo, ne uideat lucem, nec ortum surgentis auroræ.

Christi & Ecclesiæ unitas.

Siue igitur Thalamum, uocemus, occultũ dei, siue uterum Ecclesiæ, unde procedit & crescit Christus, non refert, utrumq̄ uerum est. Et ex natiuitate carnis Christi, facile intelligitur hæc natiuitas spiritus. Sicut enim in beata uirgine utruq̄ occultum fuit, scilicet uterus uirginis, & occultum opus dei, quo Christus formatus & natus est, ita & in Ecclesia, utruq̄ fuit. Nã ex utero Apostolorum, qui primitiua Ecclesia fuerunt & secreto opere dei, processit Christus, natiuitate spiritus & manifestatus est mundo. Nihil enim esset Christus, si carne solum natus esset in personam suam, nisi natus esset & spiritus in corpus suum, quod est Ecclesia, de qua potissimum natiuitate, allegoricum prophetam loqui intelligimus, ut dixi, qua proprie, sicut sponsus prodijt.

Natiuitas Christi duplex.

Exultauit ut gygas ad currendam uiam. Gygas heb. גיגא. Gybor dicitur potens & dominator, sed in spiritu, quo significat propheta, Ecclesia & Christum in ea, per uerbum Apostolorum, prospere processisse, & aduersus omnẽ potentiam inferorum creuisse, licet secundum carnem in firmaretur uarijs, ac multis persecutionibus, neq̄ enim imminutus est Christus, sed etiam cũ gaudio cucurrit, magnificatus & eleuatus est per totum orbem, sicut sol uisibilis uidetur, quodam modo gestire, oriens & ascendens. Verum propheta regius peculiari & regio sermone loquitur, ut ego fatear, me uerba eius non posse uel la interpretatione consequi, etiam si rem ipsam non nihil capiam meditatione. Breui enim uerbo, pugnam Ecclesiæ, in uerbo potentissimo & superbissimo fide constantis, aduersus omnes potestates mundi describit, dũ Christo in ea pugnatũ omnia tribuit, tanq̄ giganti alacriter pugnantĩ & uincentĩ & prospere agentĩ, cũ longe contraria omnia apparent sensui. Sicut enim magnificis cœlesti firmamenti, diei, noctis, allegorij, uilissimos Apostolos celebrant. Ita eadem pompa uerborum allegorica, potẽtiam Christi gigantis in ecclesia currentis &

... & late seipsum multiplicantis per Euangelium, in summa infirmitate, ...

Latitudo Ecclesie.

... in quo mira proprietate, Ecclesiam uniuerso orbe multiplicatam signifi- ...

Hanc sententiam psalmo, sic posuit: Dabo tibi gentes hereditatem & pos- ...

Notabile.

Nec est qui se abscondat a calore eius. Calorem solis allegorice, spiritum ...

Calor solis, spi- ritus sanctus.

Christus ubiq; regnat.

Mm eius

IO
in hae in Eccl
sponsi, omniu
principatibus
a dei, secundu
no nostro, Ita
ecclesia, & per
imot, in, dicit,
est in carne,
us, creatu est
huius uetus
te ut spolum
o, facere unu
monis allu
progrech,
niliare finit
ut psal, cix
re luciferu
no processit
ritiani, in
tima uerba
uilat & si
no, ne uide
lese, un-
nariuitate
in beata
s dei, quo
tero Apo
stoli Chri-
Christus,
tu in cor-
um pro-
dicitur
& Chri-
omne
arijs, ac
cu gau-
nifibilis
a regius
dolle ul
diratio-
erbiliss
isto in
& pro-
agnit
rauit
ecclesia
tis &

eius non iustificet & uiuificet homines. Ne impij loco alicui Ecclesiam Christi affigant, & in suum angulum coarcent, qui soli uolunt calore spiritus animari uideri, cum potius frigore Babylonis sint exanimis.

Hoc etiam uult Propheta, q̄ ad solius Euangelij ortum datus & effusus sit in totum orbē spiritus sanctus, lex enim calorem neq̄ dat, neq̄ habet, quæ potius frigus est, faciens, inuitos, pigros, immo mortuos ad opera bona, sicut dicitur psal. cxlvij. Ante faciem frigoris eius, quis sustinebit? Emittere uerbum suum & liquefaciet ea, flabit spiritus eius & fluent a quæ. Verbum inij, Euangelici calor emittet, id est spiritus, hoc enī liquefaciet, sicut & psal. cxv. Conuerte domine captiuitatem nostram, sicut torrens in austro,

Lex domini immaculata, conuertens animas, testimonium domini fidele, sapientiam prestans paruulis.

Descripto ministerio Euangelico & opere eius, quod est, enarrare gloriam dei, & eodem uerbo fidem Christi plantare ac spiritum dare, Prosequitur fructum eiusdem, qui est, dilectio legis, id est plenitudo legis, sicut Ro. xij. dicitur: Plenitudo legis dilectio. Neq̄ enī lex operibus, sed amore impletur, nec uult operibus fingi, sed affectu amari. Ideo Propheta eos intuens, qui per uerbum fidei accepto spiritu, hilares & amātes facti sunt, ad facienda ea quæ legis sunt, docet, q̄ sit sancta & iusta & bona lex, quæ his qui sine spiritu sunt, amara iniqua & dura uidetur, cum non sit culpa legis, sed affectuum, ac si Christum & Mosē compareret, dicens: Mosē odiebāt & cornutam eius faciem fugiebant, deniq̄ lapidibus eum impetebant, semperq̄ aduersus eum murmurabant. In his enim figurata est, legis & affectus mali mutua habitudo. At Mosēs reuera erat mitissimus omnium, qui erant super terrā, quod tñ non cognoscebant. Et lex dñi amabilissima est, quod prauitas cordis non intelligit, donec, ad uocem sponsi sublata prauitate & dato spiritu, lex cognoscatur & ametur.

Quare & si de lege domini, quæ litera est, loquitur, quæ in Decalogo scribitur, non tamē, nisi de amata & iam e litera in spiritum rapta loquitur. Sic enim Hiere. xxxij. promissit: Scribam legem meam in cordibus eorum, & dabo in uisceribus eorum. Id quod indicat, ubi dicit: Lex immaculata, id est, integra, seu innocens, hoc est (ut in hebræo, dicitur) תמימה Themima, quæ facit bonum & innocentem, Quod nō facit, nisi dum spiritus digito scribitur, & calore uerbi docetur, ideo & calorem præmisit uersu præcedente. Diximus autem abunde alias, quo modo, lex, litera sit, siue scribatur, siue dicatur, siue intelligatur, donec ametur, qd̄ non est legis ipsius docentis, sed calor iustificantis & animas conuertentis. In summa, hac ratione tribuit his uersibus, tam eximia munera legi, ut sit immaculata, conuertens animas, & reliqua, ut eam discernat a lege sine uerbo fidei & calore spiritus docta, quæ non nisi polluit & auertit animas, infideles facit & insipientes, ut omnia quæ de lege hoc loco prædicat, spiritus calefactoris per uerbum fidei esse intelligantur. Qua causa & tanta uerborum copia gessit, toties (nempe sexies) legem repetens alijs & alijs uerbis, & duodecim epithetis, uelut duodecim fructibus ligni uitæ eam celebrans. Ipso plane uerborum gestu id ostentans, quod reuera in anima legem amante & gelente geritur. Amans enim legem nō potest satis eam laudare, adeo placet quæ prius adeo displicuit. Quare omnia hæc per antithesin uideamus, quo facilius intelligamus, quid lex sine spiritu, & spiritus sine lege operet in nobis.

Primum,

Lex non operibus sed amore impletur.

Primū, Lex est immaculata per fidem, nō modo in seipsa, seu (ut uocant) Lex amabilis
 et in nobis, seu (ut dicunt) effectiue (nam formaliter nunq̄ non
 est immaculata) quia & facit nos bonos & immaculatos, & amatur ab imma-
 culatis & bonis factis, ut immaculata, hoc est, uere cognoscitur qualis est. At si
 non modo non immaculatos seu bonos facit, aut non amatur, sed eti-
 am nos & malos facit, & ut mala oditur, quia lex iram operatur & morem,
 quum nemo non odit, & prohibet concupiscentiam, qua nemo non irritatur
 & indignatur, & si metu pœnarum simulet obedientiam, quæ hypocrisis tan-
 gatur & tollitur per id quod sequitur.

Secundū, Conuertens animas, Lex enim (ut dixi) ante spiritum conuertit
 manum timore pœnæ, sed magis auertit cor odio earundem & indignatione
 prohibita concupiscentiæ, conuertit etiam os, oculos, & aures, & omnes uires,
 sed cor non est rectum, & spiritus non est fidelis. Quare ne quis his uerbis le-
 gem absolute laudari intelligat, opus est, ut subintelligat, legem esse talem fa-
 ctam per fidem, non autem ipsam esse se solam, factricem talem: Non talia fa-
 cit lex, sed talis fit per calorem solis in fide uerbi orientis, fit inq̄ talis in nobis,
 in quibus ante fidem, longe contraria erat, hoc enim sensu plane intelligitur
 fructum fidei Euangelicæ, esse legem amabilem factam, & talem, qualem
 hic describit.

Tertium, Testimonium domini fidele, idem per testimoniū domini quod
 per legem, intelligi non est dubium, sicut & per sequentia quatuor nomina,
 iusticiæ, præceptum, timor, iudicia, Alijs & alijs causis. Nam lex dicitur a docen-
 do seu instruendo ea, quæ ignoramus. Testimonium a testificando, quod sit
 eum signum & memoriale per alios uelut testes & nuncios datum ab eo, qui
 absens est & non apparet. De reliquis suo loco, hic duas istas obseruatas uide-
 mus rationes. Nam lex docendo facit *Thamim* (id est, bonos uiros) &
 conuertit animas, si tamen in spiritu doceatur. Testimonium fidele, quia & si
 sit absens & nullq̄ apparentis, non tamen fallit aut decipit, neq̄ enim frustra
 impletur, nec in obliuione est opus nostrum corā eo, qui non uidetur, sic enim
 fides fidele credit esse testimoniū dei. Quæ causa solet homines reddere su-
 spiciosos de fidelitate, deinde pigros de præstanda fide: Oculata enim & græ-
 ca fide negotiantur homines. Neq̄ hoc modo solum fidele est passiuè, uerum
 & fideles facit actiue, ut ij qui fidem habent non segnitius faciant absentes, q̄ si
 presentes essent ei, cuius est testimoniū. Contra, ubi spiritus fidei nō fuerit, ibi
 nec fidele habetur, nec fideles facit, immo infideles facit: Agunt enim ac si is,
 qui præcepit, nullus sit, aut non exacturus, nec redditurus sit, ita fit testimoni-
 um eis uanum & falsum, quia ipsi uani & falsi sunt.

Quartum, Sapientiam præstans paruulis. Paruuli hic proprie sunt, simpli-
 ces & hi qui persuasibiles sunt facile, ut Prouerborum, j. Usquequo paruuli di-
 ligitis infantiam? Et. xiiij. Innocens credit omni uerbo, id quod proprie, ad te-
 stimonium quadrat. Neq̄ enim audiūt testimoniū domini, nisi persuasibiles
 & ductiles uelut paruuli, cum denunciatur per uiles & abiectos testes, ab eo
 qui tam longe remotus est ab omni sensu. Sapientes autem fiunt testimonijs,
 id est earum rerum cognitores, quæ excedunt omnem captum, & remotæ sunt
 a nobis, id est, fidei, quam dum cognoscunt, ab omnibus se subtrahunt, quæ
 uidentur & comprehenduntur, studentes illi placere, quem non uident. Hoc
 modo, dum docet cœlestia, fit per fidem, testimoniū domini, sapiens & sapi-
 entes faciens. Contra, maiores illi imperuasibiles rebus præsentibus potius

M m ij inhzrent,

inhærent, quibus exsecrati, imprudentes fiunt, nihil de absente deo sapientes, quod si etiam timore poenæ de deo loqui, audire, cogitareue cogantur, affectu mentem eo longius abeunt, & ipsi, quæ uident, immerguntur, id quod facit, testimonium domini nõdum factum tale, quod sapientiam præbeat paruulis, id est, sine spiritu doctum.

In hebræo, collectivè accipi potest עֲדוּת יְהוָה eduth edonai, id est, summa testimoniorum, seu quicquid est testimoniorum domini, quo modo אֱמוּנָה Almuth iuuentem, id est summam iuuentem, seu quicquid est iuuentum dicimus, tamen hoc parum ad rem, nisi quod elegantia regij Prophetæ obseruanda est.

Iustitiæ domini rectæ, lætificantes corda, præceptum domini lucidum, illuminans oculos.

Quintum, iusticias (quas alibi iustificaciones uertit, cum hic non sit זִדְקוֹת zidekoth, sed פְּקֻדִים pikudim, quod statuta, mandata quoque redduntur) rectas commendat factas Euangelio gratiæ. Lex autem domini iustificaciones dicitur ab effectu quod iustificent & in iustificando exercent, seu, ut hebræo consone mus, ordinent & dirigant hominem in faciendis, quibus pulcherrime conuenit laus rectitudinis & latitiæ. Antequam enim lex domini spiritualiter intelligitur uehementer in quietas perplexasque facit conscientias & multis operum ambagibus fatigat, dum sectantur iusticiam legis & tamen ad iusticiam legis nõ perueniunt, sicut figurat ambitus ille filiorum Israel in deserto ad litus maris rubri, ubi murmurabant præ dolore, & tedere eos coepit laboris & itineris. Neque enim operibus saturat lex, sed operatores suos, infinita exactione penitus exhaurit & uarie trahit, unde & contristat, tedio afficit, & difficiles, curios inuitosque reddit. At uersa in spiritum, id est amata, miro compendio expedit & recto cursu ad finem dirigit, facitque homines hilares ad omne bonum opus, dextros, instructos & paratos.

Litera molestat corda. Sextum ergo est, quod corda lætificat, cum carni longe contraria faciat. Litera enim occidit & molestat corda, dum nullis uiribus nec operibus sentiunt satisfieri exactioni legis, atque, quo magis student & operantur, eo magis debere se intelligunt. Aut si in hac parte non laborant, uana & peruersa operum fiducia lætantur, quia non in deo, nec in pura conscientia & lege domini sed in se ipsis delectantur, quæ non est lætitiæ cordis, sed corporis & sensuum, latentem intus in quietam tamen conscientiam, suo tempore proditura, quo modo, & sapientiam præstant testimonia, superbis, scilicet in litera, qua sibi sapientes uidentur, Lex enim, dum litera est, semper operatur utrum illorum, aut enim fictè conuertit, aut uere magis auertit, ita uel dat fictam sapientiam, uel magis facit insipientes, ita uel fictè lætificat uel magis contristat. Ideo spiritus tres legis habitudines tangit, dum non simpliciter dicit, Conuertens, sed addit animas, ita non contentus, dicere, Sapientiam præstans, addit paruulis, Et lætificans, non quod libet, sed corda, sic de sequentibus quoque uidebimus. Triplex enim hominum genus indicat: Alios ignorantes, alios scientes & odientes, alios scientes & amantes legem.

Ignorata lex facit fictè conuersos, conuertit enim, sed non animas eorum. Odio autem habita, facit magis auersos, idque ex animo. Quo modo: qui enim uiribus suis præsumunt eam implere, nõdum cognouerunt, quod spiritualis sit lex, ideo statuunt suam iusticiam, arbitrantes, præ cæcitate sua, se legem impleuisse, scilicet

legionos, conuersos, & immaculatos factos, cum hac impietate bis sint macu-
lato, & bis peruersi, sitq; eis lex, bis maculata, & bis auertens animas eorum, hac *Bis peruersi.*
ipsa mala innocentia & conuersionis simularz opinione, semel q; reuera no-
uerunt & auerti sunt, secundo q; specie operum hanc nocetiam & auersionem
non legem q; spiritualis sit, posita ista præsumptione agnoscut a se per legem
cuiq; ea quæ nec possunt nec habent, unde discriuatur consciencia, aut odiunt
prohiberi suas concupiscentias, & exigi quod non habent, hoc odio, cū legem
nonam odiant, magis auertuntur & peiores fiunt, ut & ipsis lex non sit immu-
lata, alia tamen causa, q; prædictis, Illi enim nec agnoscut esse immaculatam,
nec fiunt per eam immaculati, Hi aut agnoscut, & tamen non fiunt per eam
immaculati. Amantes uero, & agnoscut, & fiunt immaculati.

Ita testimonium domini ignoratum, facit fide sapientes, facit enim sapien-
tes, sed nō eos qui sunt paruuli, odio autem habitum, facit magis insipientes.
Quo modo? Dum eum præsument operibus satis facere ignorantes q; nihil fa-
ciunt, uidentur sibi sapere & omnia intelligere se q; fideles & ueraces factos,
cum his contraria sint operibus, nec habentes quo satisfaciant q; nihil fa-
ciunt, sed sibi ipsi infideles & uani, nec habentes quo satisfaciant, magis insipientes fiunt,
domini, nolentq; se illis astringi, qua mala uoluntate magis insipientes fiunt,
& ad ea quæ super terram sunt sapiēda magis trahuntur, quia mallent illa inui-
sibilia non esse tātum abesse, ut ea sapiant. Ita neutris est testimonium domini
fidele & sapientes faciens, sed diuersa causa, Illis, q; nec intelligunt q; fidele sit,
ipsi uanissimi, nec sapientes per ipsum fiunt, His, q; uident quidem esse fidele,
se q; uanos, non tamen per ipsum erudiuntur ut sapiant. At amantibus & fide-
le est, & erudiens sapienter.

Sic iusticia ignorata fide latos faciunt, lætificant enī, sed non corda eorum,
inhant gaudio superbos in operibus suis, ut sibi recti & iucūdi uideātur, cum
reuera (ut Salomon Ecclesiast. iij. ait) ignorent, quantum faciant mali, & intus
habeant conscientiam cōfusiſsimam & minime omnium directam. At qui co-
gnoscut se rectos quidem nō esse, & legē exigentē, in uaria sollicitantur, odi-
unt legem & multis molestijs agitatur, semper tristes coram domino in omni-
bus uis suis. Sicut Malach. iij. Ambulauius tristes corā domino. Ita neutris,
iusticia domini sunt recta & lætificantes corda.

Septimum, Præceptum domini lucidum. Mihi uidentē interpretes, lucidum,
reddidisse, quod in hebræo, mūdum seu electum dicitur. Est enim eadē dictio,
quæ psal. xvij. ponitur, Et cū electo electus eris, forte moti, eo quod sequitur,
illuminans oculos, quod magis lucido, q; electo competat. Tum, q; forte nu-
gationem uitare uoluerūt, cum superius, Immaculatā legem, uerterint, neutra
autem causa satis est. Cur enim & iusticias nō potius lætas, q; rectas, dederunt,
cum sequatur, Lætificantes corda, aut testimonium sapiens, pro fidele, cum se-
quatur, Sapientiam præstans? Sic & in cæteris, nullius conuenientia ratio ha-
betur. Immaculatam autē diximus proprie significare in hebræo, innocētem,
aut id quod Paulus Ro. vij. legi tribuit iustam, sanctam, bonam. Sit ergo, præ-
ceptum domini electum.

Præceptum autem dicitur proprie ab eo quod exigit & prohibeat ideo q; ea
parte legem dei comprehendit, qua est molestissima & odiosissima: Si quidem
doctri & ordinari & dirigi (quæ legis, testimoniū & iusticiarum esse diximus)
molliora sunt & minus ea fert humana superbia: At præceptum rigidum exa-
M m ij ctozem,

de deo sapientes,
ntur, affectum
quod facit, telu
parulis, id est,
ai, id est, summa
modo
enim dicimus,
rūda est.
domini luci
non sit
additur rectas
ationes dicunt
ebrzo cōsone
crime conue
er intelligitur
operum amba
legis nō per
s maris rubri,
eris. Neque
ne penitus exo
curios inui
expedit & re
pus, dextros,
ria faciat. Lite
us sentiant la
magis debere
operum fidu
mini sed in se
um, latentē
, & sapien
s uidentur,
a fide con
is facit insi
egis habita
mas, ita non
non quod
hominum
scientes &
mas eorum,
oc qui enim
nalis sit lex,
impleuile,
leg

ctorem, asperumque dominatorem, odit & cōtemnit, nec nisi inuita & murrans obtemperat, ab ijs autem, qui non intelligunt, id est, a primo illo hominum genere, quos hypocritas diximus, putatur electum haberi, dum operibus suis presumunt ei respondere, Veniente autem spiritu, qui amorem præcepti accendit, non modo non cōtemnitur aut oditur, sed inter præciosissima & electissima habetur. Tunc enim uere fit, præceptum domini electum, ita ut pro nulla re mundi, nolint ipsum esse positum, ac si positum non esset, summe optarent poni.

Octauum, Illuminans oculos, ignaros hypocritas, qui in specie operum superbiunt, reuera excæcat, cum sese illuminatissimos esse credant, & nihil non uidere, Illuminat enim, sed nō oculos eorum. Alios uero profus excæcat, qui odio præcepti, eo ducuntur, ut nihil uilius & abiectius eo habeant, suas uero cupiditates ei præferant & eligant in corde, quantumuis metu coacti aliud simulent & ipsi. Quæ enim maior cæcitas, pro electissimo dei præcepto habere electissimarum & præciosissimarum rerum loco, foedas cupiditates eodem præcepto prohibitas? Amâtes autem, qui cupiditates foedissimas esse ducunt, nihil habent electius & præciosius, præcepto domini, quod tã foedas res, non modo ostendat, aut testetur sed etiam penitus prohibeat, & nō esse iubeat. Delectantur enim esse eas prohibitas rigidissime, & contrarias res esse exactas instatissime, ita in omnia eorū uota cōsonat præceptum dñi electissimum. Hi enim habent oculos illuminatos, clare uidētes res uere amâdas & uere odiendas.

Anteq̃ uero cætera, psequamur, neue diutius p̃deamus animis, querimus, qua uia ad hoc perueniatur, ut lex sit nobis immaculata, testimonium fidei, iusticie recte, præceptum electum, timor castus, iudicia uera, & cætera eueniãt quæ de ea dicta sunt & dicentur. Respōdeo, Nunq̃ eo peruenitur operãdo & laborando, quia operibus & laboribus non impletur, sed desperando de operibus & laboribus. Non enim delectare potest lex, ante sui impletionem, sed post impletionem, cum autē operarij, id agant operibus suis stulti, ut eam impleant, & nunq̃ de se desperent, necessario fatigantur & laborant frustra, donec enim apud se inueniunt, quod exactrici legi persoluant, operari, ac per hoc in quietu esse & legem odisse, nō cessant. Ita lex eos exhaurit & fatigat, donec consumat eos in æternum. Qui autem impotentiam suam experti, & insuperabilem legis exactionem confessi, de se desperant & ad Christum unicum legis impletorem confugiunt, audientes & credentes in eum, ut qui finis est legis ad iusticiam omni credenti, Quisquis talis est, hic ante omnia opera sua & sine ulla lege, gratis hac humilitate & fide sua, accipit spiritum sanctum, qui non operibus, sed suæ uirtutis gratia sola, accendit nouam & dulcem concupiscentiam charitatis & odisse facit concupiscentiam lege prohibitam, quo facto, uoluntas iam in aliam mutata, intuetur legem domini, uidetque eã, id ipsum præcipere & prohibere, quod ipsa spiritu succensa, & cupit & amat. Ita fit, ut legem sibi per omnia ad uotum respondentem, non possit non amare, laudare, & ea cantare, quæ his uersibus cantantur.

Tunc enim uidet, non legis sed uoluntatis uitio fieri, ut lex augeat peccatum & operetur iram eo ipso, dum immaculata est & conuertit animas, sapientes facit, latificat & illuminat oculos. Si enim lex natura sua peccatum auget, & iram operaretur, idē faceret charitas legis amica & illi per omnia consentiens. Quod & facit, ubi extra uoluntatem fuerit, sicut lex semper extra uoluntatem est, ubi charitas præsens non est. Nam quid operabatur charitas Christi in ludæis,

deus, nisi maiorem iram & peccatum. Sic lex quoque operatur in omnibus hominibus, donec extra uoluntatem eorum est, non est autem in uoluntate eorum, nec uoluntas eorum in ea, donec diligatur, & hoc ametur quod lex precipit.

Timor domini sanctus, permanens in seculum seculi, iudicia domini uera iustificata in semetipsa.

Hebreus proprie habet: Timor domini purus seu mundus, Nec hoc dicitur, uelut epistheo (ut uulgo sentiunt) quo discernatur a timore seruili, quantum ego capio, sed timor domini simpliciter hic accipitur, pro timore dei, quem titulo laudis demonstrat, per Euangelium fieri, in cordibus calore uerbi ardentibus, purum, qui in omnibus alijs est impurus, id est habet impurus, Quod facilius intelligimus, si de timore & puritate eius obiectiue uersum hunc dictum accipimus, ad modum quo de omnibus predictis disputauimus. Sic enim & lex domini simpliciter accepta, immaculata est, sed non nisi immaculatis, nocentibus autem est nocens & odibilis. Sic testimoniū domini fidele, pijs, sed impijs, infidele, ita preceptum domini, electum electis, reprobum autem & abiectum reprobis, ita & hic, purus referri debet non ad timorem ipsum, sed ad affectum eorum, quibus purus iudicatur, qualis enim quisque est, talis est ei & lex, & quae legis sunt.

Nonum igitur est, Timorem dñi esse purum, ubi hypocritae & ipsi fingunt se timere deum & puros esse in timore dñi, cum sint bis impuri, & in corde reuera eum contemnant. Alij uero impuritatem suam non ignorantes, sentiunt se non timere deum, mallentque licere, non timere, eligentes impuritatem cordis sui deum contentis & non uidentis. Amantes uero, oculos illuminatos habentes & deum cognoscentes, uident, quod pura res sit timor domini, quod nihil negligat, qui timet dominum, & declinet a peccato, delectatur in hac puritate, quia & ipse sic sentit, ut timor exigit, factus concors per omnia.

Quartum autem, unde timor inter leges & precepta numeretur, & non potius uel aequae amor. Nescio quid dicam, Conabor tamen, Quia solus amor est, qui legem & ea quae lex operatur, facit salutaria & bona: Lex autem potissimum suscitatur timorem dei, ut Exo. xix. monstratur in filijs Israel coram monte Sinai & in omnibus, qui exactrice & comminatrice lege redeunt ad cor, & compunguntur. Hic timor, quia foris est & extra uoluntatem, sicut & lex quae eundem suscitauit, id est, non amatur, ideo non suo, sed uoluntatis uisio impurus est, ubi autem amatus fuerit, purificatur: Tunc enim timet deum, sicut & amans uoluntas desiderat, factus eidem concors per omnia. Amor enim delectatur, si deum timeri uideat, id quod lex non solum iubet, sed & facit. Cum ergo hic de timore dei, quem lex suscitatur, loquatur, qui amatus, est purus, oditus, est impurus, non male inter legis nomina censetur, immo & ipse uideatur esse, lex literae, cum reuera litera legis non cognoscatur, nisi uerita conscientia a facie legis & lege quodammodo in timorem terribilem uersa, sicut mons Sinai, figura legis demonstrat.

Decimum, Permanens in aeternum. Sicut enim lex per amorem impleta, fit aeternus in aeternum, ita & timor e lege natus, dum amore imbuitur, aeternus fit. Atque ut lex, dum non amatur nec impletur, temporalis est, & saepius obliuioni traditur, ita timor quoque, nisi ametur, temporalis ad horam manet, & nunquam firmus

M m iij nec

nec uerus est. Inde hypocritis illis, timor iste permanet ficte, permanet enim ad horam externa specie. Apud odientes uero, nunquam est nedum permanet, quia nunquam eum in cor admittunt, neque amant & sic timētes deum semper magis & magis cōtemnunt, unde & magis impuriore sunt, qui enim nō uolens timet, bis cōtemnit. Amantes uero, quia uolēter timent, id quod lex præcipit, inzertum & stabiliter timent & legi per omnia conueniunt.

Vndecimum, Iudicia domini uera. Hæc iudicia, intelligi possunt, immo debent, tam ipsa lex, quam id quod efficit in nobis: Sic enim lex domini, iudicium domini uocatur ab officio suo, quia iudicat & damnat carnem, seu ueterem hominem decernit, & ea quæ ad mortificandam carnem pertinent, inde & iudicia quoque recte dicuntur. Vniuersæ aduersitates, quæ ueterem hominem occidunt, ut legi satisfiat, Nam sicut lex, si nō docet, nec intelligitur, ne lex quidem dici debet, & testimonium, si nō cognoscitur & sentitur, ne testimonium quidem est, ubi enim non mouetur animus hominis uerbo legis, narrabitur surdo fabula, sicut contingit in hypocritis insensatis, uerbum legis contemnentibus. Ita iudicium, nisi sentiat in effectu mortificandæ carnis, nec iudicium dici debet. Quare ut lex, dum terret, timorē domini suscitatur, ita dum iudicat, carnem mortificat, recteque sequitur iudicium timorē, ut impiæ carni accidat, quod timet, timet autem iudicium legis, quo cum iudicata fuerit & mortificata, nouus homo, qui intus est per fidem natus, iudicium istud amat & laudat, fitque iudicium, quod ante in carne erat molestum.

Hypocritæ itaque, qui iudicia domini ignorant, omnia tamen simulant, bis uani sunt, dum nunquam ex animo iudicari & humiliari uolunt, omnium tamen se humilimos & uilissimos, & uera iudicia domini iactant. Odientes uero & ista uera esse non negent, sibi tamen uera non sunt, quia ueraces per ea non sunt, hoc est iudicari nolunt per ea, nec mortificari, malentque non esse. Amantibus autem, uera intelliguntur & sunt, qui illud Daniel, iij. cantant domino: Omnia quæ fecisti nobis domine, in uero iudicio fecisti. Nō enim percutit quemquam uane & frustra, cum sit in carne semper, quod uere iudicio & morte dignum est, id est, peccatum.

Duodecimum, Iusta in semetipsa. Hebraum enim uerbum absolutum est *dek*, id est, iusta sunt. In semetipsa eadem dictio est, quæ psal. iij. In idipsum, dicitur, In pace in idipsum, quæ collectiue & aggregatiue significationis est, ut in semetipsa sit idem, quod omnia simul seu omnia in unum, ut sit sensus: Iudicia domini, iusta sunt omnia, quod dicitur, quia cū sint iudicia uera & habeant in carne, quod iudicent, iuste iudicant eam, ac per hoc ipsum, iustificat amantes ea, & qui agnoscunt ea esse iusta, Odientibus uero iniusta sunt, quia nec per ea uolūt iustificari, Hypocritis autem ficte iusta sunt, iustificat enim eos, sed nō omnia, quæ enim ipsi elegerint, his uolūt iudicari & iustificari.

Id obserua, quod numero plurali, Iudicia dicit, & addit omnia, seu simul ipsa, magnus necesse est amor sit, qui iudicia domini amat, quæ multa & uaria sunt, dum abundant passionēs Christi in nobis, Deinde omnibus tribuere iusticiam arduum est, Vbi perseverantia amoris indicatur: Sūi sane quæ plurimi, qui unum aliquod iudicium domini, sine murmure portant & iustificent, plures qui multa portant & uaria, sed pauci qui omnia, & quæ uelut sine fine augentur & in idipsum quotidie cumulantur, cum gaudio & laude portant, hi enim sunt, qui gloriantur in tribulationibus & omne gaudium existimant, cū in tentationes uarias inciderint, id quod uersu sequente docet.

Desiderabilia

Desiderabilia super aurum & lapidem preciosum multum,
& dulciora super mel & fauam.

Hebraeus non habet lapidem preciosum multum, sed *רב* paz *רב* rab, id est, obrizum multum, nam & Hieronymus, obrizum preciosum multum, dixit. Volunt enim, paz, aurum esse nobilissimum, quale est Iudicum, seu ophirifum, ab ophir & Hevila nepotibus Eber, Gen. x. Vnde Gen. ij. dicitur: Aurum terra Hevila esse optimum. Hinc Salomon. ij. Paralip. vij. Per mare rubrum naues in Ophir misisse dicitur & aurum attulisse. Idem de Iosaphat. iij. Reg. xxij. Vsu tandem praxalate, uocatum est obrizum quasi ophirifum. Iob. xxxj. Si putauit aurum robur meum, & obrizo dixi, fiducia mea. Isa. xij. Preciosior erit uir auro, & homo obrizo mundo. Vbi ponitur *חֶרֶם אֹפִיר* cherem *אֹפִיר* ophir. In Iob autem solum, cherem, de quo psal. xv. in titulo dictum est. Ita in multis locis apparet hunc interpretem, qui quis fuerit, data opera timuisse omologiam, id est eiusdem uanam iterationem, quam nugationem uocant, & saepius autoritate propria suum sensum attulisse.

Omisit etiam dictionem integram zuphim, quod cum fauo hebraeus habet, sicut Rab, cum obrizo, hoc modo, Aurum & obrizum multum, mel & fauam redundantem, sicut Hieronymus retulit, forte quod & hic omologiam uitare uoluerit. Nam zuph, quod hic pluraliter dicitur, zuphim, & fauam significat & inundantiam, ut absurdum sit uisum, fauam fauorum dicere. Ego tamen Hieronymum sequor, ut quemadmodum, priore parte aurum & obrizum multum, ita posteriore, mel & fauam multum, seu copiosum Prophetam dixisse credam. Iam de fauo quaestio est, cum ea dictio, quae est *נֹפֶת* nopheth, magis ardata putetur significare, licet & pro fauo accipiatur. Vbi iterum ego, mea temeritate suspicor, Prophetam, sic uoluisse cum melle communi copulare mel illud nobilissimum quod fauam dicimus, sicut cum auro coposuit obrizum nobilissimum.

Probat autem hic uersus ea quae dixi, scilicet psalmum loqui de lege domini per Euangelium facta amabili, seu qualis est in oculis non operantium, sed credentium, sicut enim amanti est desiderabilis super omnes thesauros, & dulcis super omnes uoluptates (quod per copiam auri & faui iactat) ita est etiam immaculata, fidelis, recta, electa, pura, uera, conuertens animas, sapientiam praestans paruulis, laetificans corda, illuminans oculos, permanens in aeternum iusta in omnibus. Contra, ante Euangelium & fidem, odienti, est prorsus per omnia contraria. Grande itaque miraculum spiritus & mutationis huius dextrae excessi, ut ea super omnia placeant, quae prius super omnia displicuerunt: Quid enim ardentius homines quaerunt, quam diuitias & uoluptates, & tamen maior est cupiditas spiritus in lege domini, quam sit carnis in diuitiis & uoluptatibus suis.

Denique quo magis clareat uirtus spiritus in isto miraculo auxilin facit in commendanda laude legis domini. Primo enim, mitissima est lex docendo, licet & hoc ipsum impatienter ferat caro, quae audire sibi aduersa aegre sustinet, Durior est, dum ut testimonium testificatur, & de non parentibus docet, fidelitatem exigens, magis dum uariis iustificationibus molestat, Crescit deinde & preceptum sit, saeuere urgens & instans, Post haec terret & timore concutit, Tandem fit grauissima iudicio suo, penitus ad occidendam & damnandam carnem procedens, hic enim caro omnium impatientissima est, & cum legem in omnibus praedictis odiat & exhorret, in hoc ultimo summe odit & exhorret.

Et tamen

Et tamen spiritus ueniens, hæc omnia non solum facit tolerabilia, sed amata & desiderabilia & dulcia, super omnia quæ desiderari possunt, & super omnia quæ delectari possunt.

Ex his omnibus arbitror patere, quod in signis sit propheta David, quod habeat propriam phrasim, propriasque figuras & tropos, tam uerborum quam sententiarum, qui uerbis apertissimis, tam profunda & occulta, breui compendio tradere potuit, ut nemo consequi possit. Habemus ergo fructum Evangelicæ prædicationis: Amorem iustitiæ, & odium iniquitatis, id est, plenitudinem omnium legum, quæ cum nullis uiribus, nullis operibus, nullis legibus, nullis studijs, obtineri possint, superest, ut desperatis omnibus, per solam fidem CHRISTI, ad ea perueniamus.

Fructus Evangelicæ prædicationis.

Etenim seruus tuus custodit ea, in custodiendis illis retributio multa.

Hebræus, pro custodit ea, dicit, Prouidus uel cautus uel doctus est in eis, quod Hiero. uertit, Docebit ea, sed, propius noster, qui dicit, Custodit ea, iterum sequente dictione motus, ad præcedentis diuinãdam potius significationem quam proprie reddendam, more suo, Parum tamen distat. Puto autem ad omnia prædicta pertinere, quod dicit, non tantum ad iudicia. Quamquam reuera, quid est lex, dum paulatim proficit, in testimonium, iustitias, præceptum, timorem, iudicia, quæ hæc ipsa iudicia, id est, mortificatio ueteris hominis: in qua una re, lex consummatur, destructo enim peccato, impleta est lex, & sola iustitia dominatur, quare una cura est, his qui sunt serui dei, ut in eo, quod potissimum & nouissimum est legis, id est iudicijs, exerceant sese & prouidi cauti que sint ueteris fermenti obseruatores, qua sententia & Paulus Gal. v. Qui Christi sunt, carnem suam crucifixi fixerunt cum uitijs & concupiscentijs eius.

Iudicia, id est mortificatio ueteris hominis,

Nec frustra sane admonet, ut cauti obseruatores sint, propter astutiã serpentis, quæ facile seducit incautos, ut de Corinthijs timeret. Apostolus, Prudẽtia enim carnis, quæ sit neque, & quæ habeat oculum nequam, quæ subtili studio quærat quæ sua sunt, & sancta specie sese ornet, nulla satis potest obseruatione deprehendi, de qua pulchre Taulerus in suis sermonibus, ubi toties naturã arguit astutissimam in suis affectibus, quibus omnibus resistitur iudicijs & lege domini, donec ple ne occidatur & destruat corpus peccati & absorbeat mortale hoc, a uita immortalis. Interim quantumlibet spiritu seruiamus, condelectemur legi dei, tamen corpus quod corrumpitur aggrauat animã, ut carne seruiamus legi peccati, & hæc causa est, ut cautos nos esse oporteat obseruatores iudiciorum dei, quibus damnatur illa seruitus peccati.

Cautos esse oportet circa corpus,

Et quamquam hoc molestum sit & laboriosum, tamen exercitatis per ea pacatissimus fructus iustitiæ reddetur, ut Hebræos. xij. docet Apostolus. Et hic David: In custodiendis illis retributio multa. Est enim merces operi tuo, ait per Hieremiam: Quæ omnia dicuntur in consolationem laborantium, non in mercennariam: præmiorum ac seruilium cupiditatem stabiliendam, qualis est eorum, qui opusculis quibusdam suis, deum nescio quem negotiatorem faciunt, cum nihil profus in iudicijs domini laborare uelint. Sic & i. Corinth. xv. consolatur laborantes, Sciens, quoniã labor uester non est inanis in domino. Oportet enim seruos dei scire, sese placere deo in labore suo, ne deficiat atque cõtristato spiritu desperent, cum ille uelit hilares gratuitos operarios in lege sua, placentes autem deo, in euitabiliter sequitur, etiam si hoc non quærant, merces.

merces multa, cum non possit seipsum deus negare, qui ad Abraham dicit,
Gen. xv. Ego merces tua magna nimis.

Delicta quis intelligit: ab occultis meis munda me.

Domine & meis, in hebræo non sunt. Et delicta, errores sunt, ut Hierony-
mus transfert, seu ignoratiæ, sic psal. vij. titulum omnes sunt interpretati: Igno-
rantia David, quo significatur etiam ea peccata, quæ nos occulto præsumptio,
ut seipsum in ipsa media tribulatione & humilitate, nos fallat, ut de humilitate
de ipsa nobis placeamus, ac de ipso nostri contemptu, de ipsa peccati confessione,
de ipsa superbiæ accusatione, superbiamus. Ideo non possunt non esse uera iu-
dicia domini & iusta perpetuo, etiam si perpetuo illis iudicemur & quicquid
sumus & facimus per ea damnetur.

Quæritur, unde ista delicta & errores seruo dei, qui custodit iudicia domini,
& cui lex innocens, fidelis, recta, electa & omnibus modis amabilis est: An &
dilectio non est plenitudo legis: An non custodit seruus dei, iudicia dei, aut men-
titur sese custodire: Respondet Apostolus Ro. vij. Corpus mortuum est propter
peccatum, spiritus autem uiuit propter iustificationem. Unde & in hoc Prophe-
tæ spiritus, docet fideles Christi, simul esse peccatores & sanctos, & condelecta-
ri seruireque eos mente legi dei, & carne legi peccati. Quatum enim credunt, tan-
tum iusti sunt, quatum uero carnem habent, tantum peccatores sunt. Caro enim
concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem. Carnem autem (ut
dixi) non crassam hanc partem nostri intelligimus, sed affectum carnis occul-
tissimum & altissimum, caput scilicet serpentis antiqui, a quo nemo satis sibi
cauere potest, qui & facit, ut nemo errores suos intelligat & in multis offenda-
mus omnes, & occultis in quinemur, ut non sit iustus in terra, qui faciat bene
& non peccet. Stat ergo sententia: Donec in carne sumus, nemo suos errores
intelligit. Ideo cum Iob. vij. omnia opera nostra uereri oportet, & scire quod in con-
spectu dei non iustificabitur omnis uiuens.

Proinde desperado de seipso & omnibus suis, unum hoc remedium appre-
hendat, ut ad thronum misericordiæ confugiat, petatque mundari ab occultis, hac
sola humilitate saluus erit, cor enim hominis prauum est & inscrutabile. Et quis
glorietur se habere mundum cor: Et Aug. hic uere dicit: Peccatum ita tegit
oculos, ut etiam hoc non uideas, unde teguntur, immo hoc minime omnium
uideas, ut in oculis quoque carnalibus cernere est. Non ergo dicit: Quis delicta
habet: omnes enim habent, sed non omnes intelligunt, immo nemo intelligit.

Cum autem hæc scientia sit uniuersalis, prorsus omnibus hominibus tribu-
ens delicta, quæ non intelligant. Quid audet nostri Sophista, qui prætextu igno-
rantia inuincibilis, obicis oblati, primi motus, faciendi quod in se est, & alia
rum multarum nugarum, homines securos & mundos faciunt, incautos & in-
curiosos reddunt, in iudicijs dei obseruandis, & aliquando sine peccato saltem
ueniali esse posse somniant: Propheta certe, sine mortali peccato fuit, & esse
affirmat, qui secum hæc dicunt (ut illi de peccato loquuntur mortali) immo &
sine ueniali, cum hæc dicat in spiritu ardens: Neque enim hæc ad deum oraret, nisi
spiritu serueret, & tamen nemini dicit suos errores esse cognitos, & tales erro-
res, quos nisi deus mundaret, saluum fieri non permetterent, neque super uenia-
libus tam ardentem oraret & mundari ab eis peteret, quæ illi tam uilia habent,
ut nesciam

superbiæ na-
strenequitia

Caro quid sit

Sophistarum
hereses.

ut nesciam quibus pene ludicris ea tolli doceant. Sic Paulus. j. Corint. iiii. dicit, se nullius esse conscium, sed non in hoc iustificatum. Et Iacobus; In multis offendimus omnes. Has omnes ueritatis & humilitatis sententias, hypocrite illi superbi simul extinguunt suis impijs cogitationibus, quibus opera bona, & merita excogitauerunt, & uenialia peccata a mortalibus distinxerunt, de quibus nunc dicit.

Et ab alienis parce seruo tuo, si mei non fuerint dominati, tunc immaculatus ero, & emundabor a delicto maximo.

Hebraeus ita: Etiam a superbis retine seruum tuum, non dominantur in me, tunc integer ero, & mundabor ab iniquitate multa. Interpretes uidentur legisse literā, Res, pro dalet, ideo מִסְרִימִי Miserim, pro מִסְרִימִי, misedim, id est alienos, pro superbis tradiderunt. Et qd̄, parce hic dicit, hebreis sonat in custodia, qua retinetur aliquis, ne faciat, uel patiat, Gen. xx. Custodiui te, ne peccares in me, id est retinui, Cuius uerbi Emphasis indicat periculum illud maximum & certamen periculosissimum, quo lupi rapaces hypocrite, sub uestimētis ouium, quarunt deuorare animas simplices, & de pietate fidei (qua sola lex impletur & amatur) in superstitionem impietatis & operum abstrahere, quibus magis offenditur lex. Adeo scilicet magna res est, in pietate fidei perseverare, ut spiritus non possit satis monere & inculcare, ut a superbiorum hypocritarum blandis doctrinis caueamus.

Quanta uero fiducia pronunciat, eos superbos esse, Reuera enim, ubi fides non est, ibi operum fiducia sine fine superbit, sed tā occulto & spiritali dolo, ut prorsus intelligere ipsi nequeant, qui superbiunt, omnia enim, quae humilitatis & pietatis sunt speciosius ostentant, quare fideles, ut nemo queat esse tutus, nisi cui dominus pepercerit & ne rapiatur eorum exemplis & uerbis, retinuerit, sicut hic oratur & orari docetur. Hii sunt de quibus Ro. ult. dicit Qui per dulces sermones & benedictiones corda seducunt innocentium.

Dicit ergo: Contine seruum tuum, ne superbi isti me rapiant & fallant, si enim a te retentus fuero, ut nihil in me praeualeant, quantumlibet speciosus exercitiis & pompis operum ac uerborum, tunc uere innocens, perfectus, integer, & simplex ero, teut. *Ein frommer man.* Vbi simul a contrario significat, sese futurum impium, si retentus non fuerit, & illi in eum praeualerint. Amilla enim fide, in operibus confidet, & ullulabit cum lupis, qui antea fuit, ovis simplex Christi. Dixi superius, Interpretem nostrum, solere uocabulum Tham, pro immaculato ferme transferre, quod Apostolo Ro. xvj. innocētes seu simplices, græce, acacus, significat. Verba Apostoli, hunc uersum clare illuminantia sunt hæc: Obsecro uos fratres, ut obseruetis eos, qui dissensiones & offensa, iuxta doctrinam, quam uos didicistis faciunt, & declinetis ab illis: Huiusmodi enim Christo domino nostro non seruiunt, sed sibi uentri, & per dulces sermones & benedictiones seducunt corda innocentium. Hic sane locus, innumerabiles Prophetarum & psalmodiarum loca elucida, & in uniuersas hominum traditiones, mira energia, epistola & emphasi uerborum grassatur, ideo tenaci & presenti memoria tenendus omni Christiano pectori.

Impietas delictū maximū.

Et emundabor a delicto maximo, hoc delictum maximum multis, superbia esse putatur, id quod non male, sed obscure & improprie, siquidem impietas, superbia est. Verum hoc uult Propheta, quod impij, a minutis illis peccatis mundantur, dum

cur, dum non occidunt, non furantur, non mechantur, sicut phariseus ille in Evangelio iactat (Nam & hæc præcepta Christus Matt. v. uocat minima) ceterum a magno illo & multo, per quod omnia polluntur etiã bona impiorum opera, adeo non mundantur, ut per ea ipsa opera magis etiam illo cõtaminentur. Hæc est impietas illa & incredulitas, ideo prophetam comparatiue loqui intelligamus, intuentem duas munditias diuersas duorum peccatorum, diuerso iudicio æstimatorum. Impij enim mundant sese, a peccatis minimis, id est, ijs qui per corpus, uiliorem partem hominis fieri possunt, neglecto maximo, id est, eo, quod per animam, maiore parte sua, indurati committunt nec uident. Pij contra parum habent, sese mundos esse, a minutis illis, nisi & ab illo magno munitate, quod unum, multa peccata facit, immo nihil nõ peccat. Et credo, prophetam impietatem istam, data opera insignire uoluisse epithero illo, ut multum & magnam, appellaret, (utrũq; enim רב Rab hebræum significat) Quod cetera peccata sic se habeat, ut quodlibet seorsum sit unum duntaxat peccatũ, hoc autem monstrum qui habet, simul multa & magna habet, eo quod omnia opera nostra, (quæ multa esse necesse est) pessima (ut uocant) circumstantia & uitio, inficiat, quæ est impietas in deum, ideo licet sit unum, simul tamen plurima & maxima peccata esse, recte dicitur.

Due mundicia
Peccata minima.

Et erunt ut complacent eloquia oris mei, & meditatio cordis mei
in conspectu tuo semper.

Domine adiutor meus, & redemptor meus.

Hic unus uersus est, Aduerbiũ, semper, supposititiũ est, Est ergo sensus, Si a delicto maximo mundus fuero & superbi in me nihil præualuerint, hoc est, si fide purificatrice cordis, non operibus contaminantibus iustus fuero, uere placatus ac gratus ero, in oculis tuis: Vbi autem ego gratus fuero, tum & eloquia mea, & meditatio mea, placita erunt. Arboris enim bonæ, fructus boni erunt, Contra, nemo præsumat eloquia sua placere, quæ tumlibet speciosa, si contra fidem, iustus fuerit, quia maculatus est delicto multo & magno.

Eloquia autem & meditatio cordis, quæ possunt, de cõmuni sermone aut orationibus intelligi, mihi tamen de uerbo doctrinæ intelligunt, qui enim pure credunt, pure statim docent, iuxta illud. Credidi, propter quod locutus sum. Neque enim latet ociosa fides, sed prodit & confitetur deum in salutem suam & aliorum, sicut superius, de sole procedere dixit, In hunc sensum arbitror adiecit, oris mei, & cordis mei, ut docendi signaret ministeriũ, Quare sensus fere est, is, qui psal. i. dicitur: Et folium eius nõ defluet, & omnia quæ faciet, prospera buntur, Sic enim & ibidem de bona arbore dicitur, Ita hic, si mundi sumus nos, placebunt deo conciones nostræ, cooperabitur & cõfirmabit, facietque eas prosperas procedere & conuertere etiam aduersarios, ut Prover. xvj. Si deo placuerit uita hominis, etiam inimicos eius conuertet ad pacem, Si mundi non erimus, quid restat, nisi ut displiceant, & nihil habeant prosperum, etiam amicos conuertant ad bellum.

Nec frustra addit, in conspectu tuo, Eloquia enim pura fidei odio sunt omnibus hominibus, sicut Christus prædixit Matth. v. & xij. quia crucifigunt uerum hominem, arguuntque mundum de peccato, id quod gratum est in conspectu dei, intolerabile autem in conspectu hominum, & tamen, quia placent deo, prosperantur, inuito etiam mundo.

Nn In hoc

In hoc ipsum, in fine, appellat dominū adiutorem suum (quod hebr. Zuri, id est, petra mea dicitur) & redemptorem suum, non solum quod a peccatis & hypocritarum studijs redemerit, & cum in pura fidei petrā posuerit, sed quod & perseverantem & uincentem eum fecerit, aduersus uerbi aduersarios, data ei spiritus fiducia ad loquendum, Sicut Hieremias primo dicit, Ne timeas a facie eorum, quia tecum ego sum, ut eruam te, Sic Actu. iij. orabant Apostoli, ut cum fiducia uerbum possent loqui, cōtra ludæos, Et statim locus est motus, repletiq; spiritu sancto loquebantur cum fiducia.

Meditationem psal. i. & ix. abunde uidimus, Est enim exercitatio uerbi ad docendum parata, sicut infra dicitur psal. Os meum loquetur sapientiam, & meditatio cordis mei prudentiam, quare hic uel per Taurologiam idem geminatur, uel alterum per alterum magis explicatur.

PSALMVS DECIMVS NONVS,

hebræis uicesimus, ad Victoriā.

PSALMVS DAUID.

EXAUDIAT te dominus in die tribulationis protegat te no-
men dei Iacob.

*Orandū pro
magistratibus*

Hunc psalmum ferme omnes de Christo exponunt, mihi autem uidetur ea expositio remotior esse, q̄ ut literalis dici possit. Vnde simpliciore & planiore sensu, psalmum arbitror esse litaniā quandam generalem pro magistratibus & ijs qui in sublimitate constituti sunt, pro quibus & Apostolus. i. Timot. i. Iubet primū omnī orari, ut quietā & tranquillam uitam agamus. Et ut dicit, quod sentio, uidetur Dauid, hūc psalmū adidisse, pro quodā religioso & sacro classico, quo se & populū animaret & formaret ad orandum & pie gerendum in re bellica, aduersus hostes pietatis, quales nos Turcas arbitramur.

*Principes po-
puloꝝ qua-
les sint.*

Totus autē psalmus, per singulos ferme apices, hoc uult, ut princeps populorum, nullis presumat uiribus, nullis confidat opibus, nullis nitatur suis consilijs, iuxta illud psal. xxxiij. Non saluatur rex per multam uirtutē, & Gigas non saluabitur in multitudine uirtutis suæ, fallax equus ad salutem. In abundantia autem uirtutis suæ nō saluabit, sed de cœlo expectet adiutoriū, de cœlo uenire sciat uictoriā, & in solo nomine domini speret, & oratione sicut Moses pugnet. Ita propheta simul orat & docet, necessariam sane doctrinam, quam rari obseruant principes, Minus enim esset bellorum & feliciores uictoriæ, si ad regulam huius psalmi in domino præsumerent, fortius orantes q̄ credentes, essentq; uere tum elohim, simulachra dei in terris & diuini principes, nec pugnarent, nisi uocati & coacti, iusta causa, in humilitate cordis. Ideo statim oritur psalmus: Exaudiat te dominus, principem sursum ducēs in conspectum dei, ut huius consilio & auxilio agat, quicquid agit.

*Orandum po-
tius q̄ creden-
dum.*

In die tribulationis, Et hic monentur principes officium suum, ut sciant, se se positos in sublimitate, pro salute populi, pro qua multa patiantur & laborent, & sic principatus eorum, uere dies tribulationis eorum, neq; enim otiosi & uoluptuarij, qui propter seipsos tantum principantur, digni sunt, pro quibus

hæc del